

המשמעת בכת מדבר יהודה

מאת

ברוך שרביט

תופעה יסודית ובוולטת בחיי כת מדבר יהודה היתה המשמעת הקפדנית, אשר באה לידי גלוי בצדדי חייה השונים. יוסף בן מתתיהו מספר, שבשעת הסעודה "אין קול וצוחה מחלל את הדממה, וכל איש נותן לחברו לדבר בסדר, ובעיני העומדים מחוץ נחשבה הדממה אשר בבית לסוד כמוס"¹. בסרך היחד² נאמר, שאין מתחילים בסעודה אלא לאחר שהכהן ברך על הלחם ועל התירוש.

סדר ומשמעת שררו ללא ספק גם בעת מושב הרבים, הוא אספת בני הכת, שהרי בסרך היחד³ מצוינות תקנות מחמירות ביחס להתנהגות אנשי הכת בעת מושב הרבים, בו הם התישבו לפי סדר דרגותיהם: הכהנים ישבו ראשונה אחריהם הזקנים (במקומות אחרים נזכרים הלויים אחר הכהנים) ואחריהם ישבו יתר אנשי הכת לפי דרגותיהם. אין איש רשאי לשאת את דברו בישיבה לפני שדבר אדם, העומד בדרגה גבוהה ממנו, וכן נאסר על הנוכחים במושב הרבים להכנס לדברי חבר, לצחוק בקול, לירוק ולשבת בצורה מרושלת. ארעון צבאי היה לטקס הברית, שקימה הכת בכל שנה בחג השבועות. באותו מעמד עברו בסך כל אנשי הכת "הכהנים יעבורו ברשונה בסרך לפי רוחותם זה אחר זה והלויים יעבורו אחריהם וכול העם יעבורו בשלישית בסרך זה אחר זה לאלפים ומאות ותמישים ועשרות"⁴.

יוסף בן מתתיהו מוסיף בענין המשמעת ואומר כי "האיסיים אינם עושים דבר מבלי אשר יצוו עליהם פקידיהם, מלבד שני דברים אשר להם הרשות לעשותם על דעת עצמם והם מעשי העזרה ומעשי הצדקה, אולם אסור להם להעניק לקרוביהם מבלי לשאול את פי העומדים בראשם"⁵. למעשה, חייב היה חבר הכת להשמע לכל חבר, הנמצא בדרגה גבוהה ממנו, בכל מגעיו החברתיים⁶.

מערכת העונשים שבסרך היחד⁷ מראה אף היא, שהמשמעת הקפדנית היתה אחת מאשיותיה החשובים של הכת.

נוסף לדרישה החמורה לציית לכל תקנות הכת ולצויה, אשר התיחסו לסדר היום של חבר הכת ולמכלול היחסים של היחיד אל הזולת ואל הכת בכללותה, ואשר יצרו

1 ר' תולדות מלחמות היהודים עם הרומאים - יוסף בן מתתיהו. תרגם שמחוני הוצ' "מסדה" עמ' 139. הקטע הנ"ל לקוח מדברי יוסף בן מתתיהו על האיסיים, המזוהים ע"י רב החוקרים עם כת מדבר יהודה.
2 ר' סרך היחד 6, 4-5.
3 ר' סרך היחד 6, 8-13; 7, 10-15.
4 ר' סרך היחד 2, 19-22.
5 ר' תולדות מלחמות היהודים עם הרומאים עמ' 139.
6 ר' סרך היחד 5, 23; 6, 2.
7 ר' סרך היחד 6, 24-27; 7, 1-25.

משטר חיים מדוקדק, שהגביל את רצונו החופשי של היחיד והתווה את התנהגותו בכל אתר ובכל עת, באה דרישה מחבר הכת לקיים בהקפדה את מצוות התורה, כפי שהכת פרשה אותן. זאת קבל על עצמו בשבועה היחיד שבקש להתקבל לכת וזאת קבל על עצמו מדי שנה בשנה. כל חבר בטקס הברית, והממאן להשתתף בטקס זה לא יחשב לחבר בכת. "וכל המואס לבוא [בברית א]ל ללכת בשרירות לבו לוא [יתחשב ב]יחד אמתו"⁸, משום שעיקר משמעותה של ברית זו היא ההתחייבות לקבל את מצוות התורה ומצוות הכת, והיא מהווה-ראיה ברורה שחבר הכת נכנע למשמעת החבורה.

נמצא, שהמשמעת בכת לא נוצרה ע"י אמצעים משמעתיים בודדים אלא ע"י כל שטת החנוך, המקיפה את מירב נסיבות החיים, וזה, כפי שאמר מקרנקו⁹, קובע את מדת הצלחתה.

חבר הכת היה נתון בצבת משמעת חמורה. יש לשאול מהם היסודות של תופעה זו. העיון במגילות הכת, ביחוד בסרך היחד ובמגילת הודיות, מורה שהתופעה הנ"ל באה עקב אידיאות בסיסיות של הכת.

הכת חתרה להגיע לטהרה לא רק במובן הפולחני של המלה אלא גם במובן של שלמות מוסרית, וזו תושג, לדעתה, על ידי כניעה לחוקי הכת, "טמא טמא יהיה כול ימי מואסו במשפטי אל לבלתי התיסר ביחד עצתו"¹⁰. חוקי הכת ואורח חייה, לדעת הכת, מטפחים באדם: יושר ענוה ורוח, קדושה-והללו יביאו לכפרת עוונות ולטהרתו של היחד¹¹, לפיכך מובן משום מה חבר הכת, אשר עובר בודון על מצות התורה או על מצות הכת מגורש ממנה לחלוטין¹².

משמעת קדונית זו שמבטלת, למעשה, במדה רבה את אפשרויות הפעולה של הרצון החפשי של האדם תואמת את השקפת הכת על רצון האל ועל מהות האדם. לדעת הכת, רצון האל הוא גורם בלעדי השולט בעולם. האל יצר את העולם והוא עושה בו כרצונו. רצון האל לברוא את העולם קדם למעשי הנבראים ועל כן שליט רצון האל במעשיהם¹³. מחובת האדם, לפי תפיסת הכת, לכוף את רצונו בפני רצון האל בכל מעשיו ובכל יכולתו: "לעשות רצון ככול משלח כפים ובכל ממשלו כאשר צוה"¹⁴, שהרי לנוכח האל הגדול קטן ושפל האדם, על כך אנו שומעים בסרך היחד¹¹, 20-22; ובמגילת הודיות נאמר בענין זה: "ואני עפר ואפר מה אזור בלוא חפצתה ומה אחשוב באין רצונכה מה אתחזק בלא העמדתני וכו'"¹⁵. בהיות האדם קטן וחסר ערך ובהיות האל גורם עליון ונאצל יש מקום להטיל משמעת חמורה על האדם, כאשר זו עשויה, לפי דעת הכת, להביא את היחיד לקיים את רצון האל ביחס לקיום מצוות התורה וביחס לקיום מצוות הכת, שכן, עצם קיום הכת הוא ברצון האל.

8 ר' סרך היחד 2, 26. מגילת הסרכים - י' לייכט. מוסד ביאליק.

9 ר' החנוך בבית ההורים - א. ס. מקרנקו, תרגום קופרשטיין, הוצ' "לעם" תש"ז עמ' 112.

10 ר' סרך היחד 3, 6.

11 ר' שם 3, 6-8.

12 ר' שם 8, 7; 22, 17. ור' גם מגילת ברית דמשק ח, 21-27. במגילת מלחמת בני אור בבני חושך צוין, שקיום המצוות לכל פרטיהן ודקדוקיהן הוא תנאי הכרחי לנצחון בני אור על בני חושך. (ר' מלחמת בני אור בבני חושך - ידין, מוסד ביאליק, 1957, עמ' 4-5).

13 ר' מגילת הודיות 1, 7-8; 2, 9. ר' גם מגילת ברית דמשק 2, 7-8. ור' חנוך א, ט, יא.

14 ר' סרך היחד 10, 23-24.

15 ר' מגילת הודיות 10, 5-7.

הגישות החנוכיות של הכת, שהוכרנו לעיל, תואמות במדה רבה את ההשקפות ואת הדרכים החנוכיות של המקרא. למעשה, יש כאן, המשך הקו החנוכי, אלא שיש הבדל בדרגת הדגשת יסוד חנוכי זה או אחר, במדת בצועו וביצירת המסגרת החנוכית¹⁶. הכת האמנית, שציוות לחוקיה יטפח באדם רוח ישר, ומהכתוב בתורה משתמע שחוקיה מחנכים לצדק ויושר שהרי הם מכונים "חקים ומשפטים צדיקים"¹⁷. המצוות, לפי המקרא, הם צווי האל ומתחייבת מכאן הציינות להם¹⁸. שבח גדול לאדם להקרא בשם "עבד השם". המקרא דורש הכנעה לשלטונו היחיד של האלהים: "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם". (קהלת י"ב, יג). הכת קבעה את אופן חיי היחיד בצורה מדוקדקת אך גם המקרא תוחם תחומים להתנהגותו של האדם במסכות שונות¹⁹, אך ברור, שהכת מבחינה זו היתה קיצונית הרבה יותר.

עם ישראל, כעם סגולה, נדרש לשמוע בקול השם ולשמור את בריתו: "ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים"²⁰. הכת שראתה את חבריה כ"בחירי אל"²¹ הלכה באותו קו וקבעה את השמיעה בקול השם כיסוד בחייה.

גנסה גם להבין את יחס הכת לחוקי התורה ולחוקים שלה ואת גישתה לענין המשמעת על רקע התקופה. יוסף בן מתתיהו מעיד²²: "ומכל חמדה יקר בעינינו לגדל את בנינו לתורה. ובנינו אין אדם אשר לא יקל עליו למנות את כל החוקים בעל פה מלפרש את שמו, שכן אנו לומדים אותם מראשית הגיעו לביתה". בן-סירא אומר, שהחינוך צריך להיות קפדני מאוד, כדי להביא לכבוש היצר יש ליסר ולהכות בשבט: "אוהב בנו יתמיד שבטיו"²³ ממקורות שונים נתן ללמוד שבתקופת בית שני הציינות והשמחה שבציינות גברו²⁴.

התפשטות ידיעת התורה בקרב המוני העם והיחס אל חוקיה, אמנם, סייעו לעם לעמוד בפני נחשול ההתינות, אולם, כנראה, הכת נוכחה שנתהוו בקיעים חמורים ביהדות עקב התנועה ההלניסטית לפני תקופת המכבים וגם אחר כך. המכבים, שיצאו נגד הסכנה, שהיתה לעצם קיום היהדות מפני התנועה ההלניסטית, נתפסו גם הם במדה מסוימת לתרבות זו²⁵. חיי החצר של המלכים המכביים לא היו שונים מחיי החצר של המלכים ההלניסטים. יוסף בן-מתתיהו מכנה את יהודה אריסטובלוס בשם "אוהב היונים". בקרב חוגים מסוימים בעם חלה התרחקות מדאיגה מדרך היהדות. ס' יובלים

16 ר' התנ"ך במיוגו הפסיכולוגי - ד"ר מנחם ברונשטיין, קרית ספר, ירושלים, תשכ"ה, עמ' 471-474; 497-490. ר' גם תולדות החנוך - ד"ר א. ברמן הוצ' צציק, תשכ"ה, עמ' 21. ר' גם אנציקלופדיה מקראית, מוסד ביאליק, ערך מצוה עמ' 229.

17 ר' ס' דברים ד, ה.

18 ר' שם, י, יב.

19 ר' יחזקאל כ"ד, יז, כב-לג; ויקרא י"ג, מה, ועוד.

20 ר' שמות י"ט, ה; ר' גם שמות י"ט, ו; כ"ב, כז-ל; דברים כ"ו, יז-יח.

21 "בחירי אלי", "בחירי צדק", "בני אמנו" - אלו הם כנויים של הכת, המופיעים במגילת הודיות, ר' מגילת הודיות, ליכט, מוסד ביאליק, 1975, עמ' 46-47. ור' מגילת הודיות 15, 23.

22 ר' יוסף בן מתתיהו נגד אפיפון א, יב, ב, יח.

23 ר' בן-סירא ל, א.

24 ר' אנציקלופדיה מקראית ערך מצוה עמ' 234-244.

25 ר' From Ezra to the Last of The Maccabees—E.Bickerman. Shoken books N.Y. 1962 pp.120-178

מתריע נגד בני דורו העושים רע ושוכחים את צווי התורה ואת השבת. מצב זה היה כנראה, אחד הגורמים החשובים שהביא את הכת ליצירת מסגרת קפדנית בה תשמר היהדות, ואשר תהיה מעוז איתן בפני הסכנות שאימו או על היחוד הרוחני של העם. המשמעת הקפדנית והמשטר הנוקשה, יש להניח, לא היה בהם כדי להעכיר את האוירה בכת בשל כמה גורמים: חברי הכת הצטרפו אליה מרצונם ומתוך הכרה פנימית, הם קבלו עליהם ברצון את דרישותיה החמורות ועל כן נקראו בשם "מתנדבים"²⁶. היררכיה ברורה היתה בכת, וחבריה היו חייבים לציית לאלו שנמצאו בדרגה גבוהה מהם, אולם בין חברי הכת שררה אהבה "רוח ענוה ואורך אפים ורוח רחמים" (סרך היחד 3,4). חבריה נצטוו ל"אהב איש את אחיהו כמוהו" (ברית דמשק ו, 20). המבקר, אחד ממנהיגי החשובים, מצווה לרחם על בני החבורה ולהיות להם כאב לבניו²⁷. חובה היתה מוטלת על החברים להוכיח זה את זה, וזאת יש לעשות מתוך חבה וענוה. איש הכת חייב היה להוכיח את חברו בו כיום כדי שלא ישמור לו טינה בלבבו²⁸. נראה, שגם העובדה, שהדרוג של חברי הכת לא היה קבוע אלא היה עשוי להשתנות מדי שנה בשנה בהתאם ל"שכלו ותום דרכו" של חבר הכת, היה בה כדי למנוע יצירת מרחק בין חבריה.

הנתונים הללו, ללא ספק, יצרו אוירה נעימה בכת שהיה בה כדי למנוע תוצאות שליליות אפשריות של המשמעת החריפה.

רצוי להעיר, שהמשמעת הנוקשה, שתוארה לעיל, היתה, כנראה, קימת בעיקר בחוג אנשי ה"יחד" שישבו בקומראן, שכן, הכתוב בספר ברית דמשק אודות אנשי הכת שישבו ב"מחנות" מורה, שמסגרתם החברתית ואורח חייהם היו שונים מכמה בחינות מאלו של אנשי הכת, שישבו בקומראן. יושבי ה"מחנות" למשל, נשאו נשים והולידו בנים²⁹, ולדעת רב החוקרים אנשי הכת שבקומראן לא נשאו נשים, כן סדרת העונשים והתקנות החברתיים שבמגילת ברית דמשק נראות מקילות יותר מאלו שבסרך היחד.

26 ר' מגילת הטרומים, ליכט, עמ' 108.

27 ר' מגילת ברית דמשק יג, 11-12. ויוסף בן מתתיהו אומר על האיסיים, שהיו מקרבים את חבריהם באהבת אבות וחותרים על לוח לבם את חוקיהם (ר' מלחמות היהודים עמ' 138).

28 ר' סרך היחד 5, 25-6, 1.

29 ר' מגילת ברית דמשק ו, 6-7.